

Meditatie:

Honderd bloemen mogen bloeien: overweging over biodiversiteit naar aanleiding van het zondvloedverhaal (Genesis 6:12-22 en 9:8-17)

Hans Opschoor, 26 november 2017

“Wat is natuur nog in dit land? Een stukje bos, ter grootte van een krant” (U kent het vast, Bloem schreef het in 1947). Een overdrijving? Natuurlijk. Maar een veelzeggende: Nederland was toen driekwart kwijt van de populatieomvang van zijn inheemse soorten; ik denk niet dat Bloem dat wist. Biodiversiteitsverlies was – en is – een realiteit – ook al lijkt die daling sindsdien gedeeltelijk te zijn gestopt.

Biodiversiteit is de rijkdom aan soorten en ecosystemen in de biosfeer. Biodiversiteit hebben mensen nodig, voor medicijnen, voedselzekerheid, kleding, zuurstofproductie. Voor genieten van natuur: bloemen in de bergen, of een zwerm spreeuwen in de duinen. Biodiversiteit, heeft dus *instrumentele, functionele waarde* voor mensen. Vergelijk de biosfeer met een hangmat waarin u ligt. Stel U voor dat u daar steeds draden uit trekt. Er komt dan een moment dat de hangmat U niet meer houdt, dat U *door de mat valt*. Biodiversiteit is het geheel aan draden in die hangmat. Een kwart van de zoogdieren en zoetwatervissen in de wereld, en ruim een achtste van de vogels wordt inmiddels met uitsterven bedreigd. Pas nog hoorden we dat in ons deel van Europa de insecten verdwijnen, wat de kruisbestuiving in gevaar brengt. “Dag vogels, dag bloemen” - u weet misschien hoe dat riedeltje verder gaat: “dag kinderen”. Zover is het niet. Zal het zover komen?

Moeten we van biodiversiteitsverlies alleen maar wakker liggen als *wij mensen* er last van krijgen? Als wijzelf bijvoorbeeld de bestuiving van landbouwgewassen moeten overnemen? Als pesticidenresten of ons plasticafval onze voedselketen vergiftigen? Is daar alles mee gezegd? In 1993 was ik op een conferentie over duurzaamheid in Manilla. De Philippijnse president vertelde in zijn welkomswoord hoe Japanse vissers met dynamiet hele scholen vissen opbliezen in de zee rond zijn land, en de overlevende exemplaren er uit visten. “That’s not fair to the fish”, zei hij – Da’s niet eerlijk naar die vissen toe. Dat gaat veel verder dan die functionele kijk. In het Zondvloedverhaal laten de schrijvers zelfs God erkennen dat hij niet unfair mag zijn tegenover “al wat leeft”. Dat verhaal, als je het nu hoort, pleit voor de erkenning van de zogenaamde intrinsieke waarde van biodiversiteit: al die soorten doen er toe, omdat ze er zijn.

Het zondvloed-verhaal dat we lezen en de scheppingsverhalen daarvoor schetsen een wereldbeeld: een visie op hoe mens-natuur-bovennatuur-zich tot elkaar verhouden. De mens krijgt daar van de schepper de opdracht een *bewerker en bewaarder* te zijn van de aarde, om daarop talrijk te worden. Bewaarder: daar spreekt een zekere zorgtaak uit, vooral naar elkaar toe – tussen mensen. De mensen in het zondvloedverhaal maakten daar maatschappelijk een potje van – een janboel, die zwaar werd bestraft. Maar waarin na dat mislukte begin een *doorstart van het leven op aarde* werd ingezet.

Zondvloedverhalen komen in meerdere culturen voor in het Midden Oosten. Er moet daar ooit een grootschalig traumatisch gebeuren zijn geweest dat om verklaring schreeuwde: waarom zou God die zondvloed hebben laten gebeuren? Het Genesis-verhaal werd geschreven tijdens de Babylonische ballingschap, die door velen beleefd

werd als straf voor eerdere religieuze afvalligheid. Die zondvloed was misschien net zo'n straf maar dan vast wel voor verschrikkelijke discrepanties tussen wat de bedoeling was met de mens en wat die ervan maakte. Hoe anders kan een schepper-god zo destructief omgaan met het werk van zijn handen? De mens had gezondigd en - en dat is wel opvallend in het Zondvloed-verhaal: *de hele levende schepping moest daarvoor opdraaien*. Overkill on-proportioneel, zo treft ons dat vandaag. De zondvloed komt, Noach, de zijnen en een paar van alle dieren overleven het, het plantenrijk herstelt zich, God toont zich berouwvol over die overkill: *hij zal het niet meer doen!* God gaat een *verbond* aan niet alleen met Noach maar met *al wat leeft* – de hele biodiversiteit. Wel werd de mens opnieuw bovenaan geplaatst in de orde van het geschapene.

Het zondvloedverhaal schildert die grote sterfte als het *indirecte* gevolg van menselijk handelen: God strafte de mens en *en passant* de hele schepping. Biodiversiteitsverlies *nu* komt grotendeels op het conto van de mens. Dat de *aarde* vanuit de maatschappij verpest kon worden, daarvan was in Noach's dagen nog geen sprake – hoewel..... ooit speelden mensen van het soort *Homo sapiens* een rol bij het verdwijnen van tenminste vijf andere soorten Mens, zoals de Neandertalers. Vroeg in Genesis vermoordt Kain zijn broer Abel. In dat verhaal stelt God aan Kain de vraag: *“Mens, waar is je broer?”* Die vraag krijgt als je aan de Neandertalers denkt een nare historische boventoon.... *Homo sapiens* speelde ook een rol bij het verdwijnen van de zogenaamde Megafauna. *“Mens waar is de mammoet?”* Het biodiversiteitsverlies van vandaag roept vragen op als: moeten wij ons het verdwijnen uit Nederland aantrekken van het korhoen? Klinkt straks: *Mens, waar zijn de Chimpansees?* En wat zeggen we dan?

Het verhaal van het verbond na die zondvloed geeft die soorten hun plek onder de zon. In oud-testamentische taal die vanmorgen al klonk: “De Aarde is van de Heer”; leven is *heilig*. Ethisch gezien betekent het zondvloedverhaal dat andere levensvormen in onze “morele gemeenschap” zitten. Dat wil zeggen: ze doen er voor ons toe. *Het levende, het geschapene zo U wilt, heeft een bestaanswaarde – een waardigheid omdat het er is.* Dat schept verplichtingen, verantwoordelijkheden, voor diegenen die dat bestaan van anderen bewust in gevaar brengen. Je kunt die aan de mens toegekende “bewaarders”-rol op dit moment alleen maar duiden als een appèl op de mens om *niet* als een dolle stier door de porseleinkast van de biosfeer te banjeren.

Maar als er in jouw wereldbeeld nou eens *geen* instantie is die “mens, waar is de Grutto?” roept, hoe zit het dan met die zorgplicht? Dat is best een belangrijke vraag, als je je realiseert hoeveel mensen, buiten de kerken maar ook daarbinnen, die schepper-God niet meer in hun wereldbeeld hebben. Wordt de mens in zo'n wereldbeeld dan de soevereine baas van het spul? In de 17^e eeuw poneerde Descartes dat de mens door wetenschappelijke vooruitgang ooit “meester en bezitter” zou worden van de natuur in plaats van een bewerker en bewaarder. Het door *Descartes* *voorziene eindstadium is bereikt*. De biosfeer is “bezet”, gekoloniseerd. Er zijn mensen die vinden dat dat geen probleem is, zolang die instrumentele functies in redelijke mate beschikbaar blijven. *Uitpakken maar*, zolang de lepel in de breipot staat. Er zijn er ook die zien dat die lepel aan het omvallen is: milieugroepen en milieuwetenschappers maken zich zorgen om de toekomst. Een nieuwe stroming, de zogenaamde “ecomodernisten”, neemt afstand van die volgens hen onnodige koudwatervrees. Ze koersen naar “welstand voor allen” - consumeren. Natuurlijk kan die groei weleens tot problemen leiden, maar die lossen ze vol bravour op met nieuwe technologie. Warmt de atmosfeer op? Dan kaatsen we instromende zonne-energie met gigagrote spiegels toch terug het heelal weer in; missen

we de Mammoet? Dan brengen we die toch terug via genetische manipulatie. En via cyborg-technologie maken we gewoon mensen die in elk milieu kunnen overleven. Zo lopen de ecomodernisten vrolijk de toekomst in.

Daar zit een probleem aan. De historicus Harari verwoordt dat zo: "*We dreigen goden te worden, in staat tot scheppen en vernietigen, maar wel zonder ingebouwde kompasnaald.*" "*Bestaat er iets gevaarlijkers dan ontevreden, onverantwoordelijke goden die niet weten wat ze willen?*". Dat kon weleens uitlopen op dat "*... woud van stenen wortels, stalen webben*": die trieste, kale, verarmde biosfeer waarvan we net zongen. Kan dit risico worden ingeperkt? Kunnen wij zo'n kompasnaald vinden? De filosoof Jonas zocht naar zo'n richtsnoer. Alle soorten zijn aan de aarde ontsproten, zegt hij - een seculiere variant op "de aarde is van de heer". Ook bij hem is het leven heilig: het is er, dus mag het er wezen. Leven wil voortbestaan, mensen moeten de verantwoordelijkheid de ontplooiing ervan niet, of slechts minimaal, in de weg staan. Duurzaamheid als doel. Zo'n duurzaamheidsdoel vergt voorzorg, en voorzorg vergt afzien van menselijke eigenrichting in de omgang met de natuur. *Do no harm!* Zie af van risicovolle technologie. Jonas stond praktisch diametraal tegenover de latere Ecomodernisten.

We zoeken naar een nieuw beeld van de natuur en de plaats van mensen daarin: niet meer daarboven. Dat mensen nu technisch de machtigste soort op aarde zijn, moge zo zijn, maar dat is geen reden voor triomfalisme. Onze eigen mensengeschiedenis laat zien wat er van wordt, als we arrogant of bezitterig onze gang gaan in die biosfeer. We moeten ons bewust zijn van de ingewikkelde netwerken tussen soorten in ecosystemen - leren de rest van de natuur anders te zien dan we gewend waren, zonder potdichte schotten tussen de soorten en rassen, die het ons mogelijk maken om "de mens" of "ons soort mensen" op een zelfgemaakt schild te hijsen. Die fout is gemaakt, bijvoorbeeld toen Europeanen - Nederlanders - een paar eeuwen geleden zwarten, Hottentotten en Bosjesmannen in Afrika menselijkheidsstatus ontzegden om hen te kunnen verhandelen of verdrijven - soms zelfs uitmoorden. Die truc hebben we afgeleerd. Die moeten we niet blijven toepassen in onze omgang met andere levensvormen. We leren in te zien dat elders in de natuur ook "subjectiviteit" schuilt - bewustzijn, een soort wil, identiteit. Wij zullen in dialoog het draagvlak voor duurzaamheid dienen te verbreden. We zullen die intenties moeten verankeren in een uitgebreide moreel geladen gemeenschap van al wat leeft, met erkenning van plichten en met toekenning van rechten, met bescherming van leefgebieden, met het openhouden van toekomst.

"Aanshijn der Aarde, wie zal jou vernieuwen?" Dat *wordt* door mensen gedaan, vaak niet duurzaam en niet rechtvaardig. Mensen *moeten* dat aanshijn ook veranderen, maar dan anders. Dat blijft een opgave, maar het is geen kansloze. Onlangs is in Nederland een brede discussie begonnen gericht op een Deltaplan voor biodiversiteit. Greenpeace vecht voor de zeeschildpadden, en tegen Coca Cola en zijn plasticbeleid. Milieudefensie roept ons regenwouden ruimte te geven - voor de mensen daarin, en voor de Orang Oetans daar *nu nog* in. Ook dit nieuwe dat al begonnen is, zal tekort schieten, kan falen. Maar laten we ons inspannen of op zijn minst die inspanningen steunen: op hoop van zegen.